

ЦІННІСНА КАРТИНА СВІТУ В «ЩОДЕННИКУ» Є.ЧИКАЛЕНКА

У статті розглянуто основні вербалізовані аксіологічні домінанти, що складають індивідуально-авторську ціннісну картину світу «Щоденника» відомого українського культурного діяча, видавця Є. Чикаленка.

Ключові слова: ціннісна картина світу, аксіологічні смисли, аксіологічна домінанта, «Щоденник» Є. Чикаленка.

Ціннісна картина світу, що визначається як сукупність культурно вагомих у колективній свідомості образів (В. Карасик), є не лише виразником, а й чинником формування аксіологічних смислів, культурних домінант, які, в свою чергу, складають основу комунікативної діяльності. Ціннісна парадигма може бути як колективною, так і індивідуальною, проте навіть індивідуально-авторська ціннісна картина світу відбиває «досвід народу, що послуговується певною мовою» [1: 75]. Тим важливіше дослідити специфічні форми мовного вираження аксіологічних домінант, інтерпретованих непересічною особистістю, та взаємовплив колективного й індивідуального в аксіологічній парадигмі певного історичного періоду.

Однією із таких особистостей, що суттєво вплинули на формування аксіологічних смислів, на початку ХХ ст. був відомий культурний діяч, видавець Є. Чикаленко. Його «Щоденник», який сам автор розглядав як основне джерело свого впливу на формування національної свідомості, а, отже й ціннісної картини світу: «Записане мною за той час тепер видається мені дрібним...», але з того дрібного зернятка виросло велике дерево Української Державності» [2: 15], не досліджений з погляду побудови й вербального вираження авторської ціннісної картини світу в ньому, чим і зумовлена актуальність статті.

Мета дослідження – показати механізми побудови й основні засоби вираження індивідуально-авторської ціннісної картини світу в «Щоденнику» Є. Чикаленка.

Об'єкт дослідження – «Щоденник» українського культурного діяча початку ХХ ст. Є. Чикаленка.

Предмет дослідження – вербалізовані аксіологічні домінанти, що формують індивідуально-авторську ціннісну картину світу.

Лінгвокультурологічним дослідженням аксіологічного аспекту мовної картини світу в різний час займалися В. Карасик, Н. Алефіренко, В. Маслова, С. Виноградов, І. Чекулай, Р. Хеар та ін. Дослідженням аксіологічних домінант та способів їх вираження у російській мові займалася А. Вежицька. Спробу систематизації культурних констант у вигляді словника зробив Ю. Степанов.

Новизна дослідження полягає у спробі комплексного аналізу аксіологічних домінант і смислів, що складають основу індивідуально-авторської ціннісної картини світу на матеріалі «Щоденника» Є. Чикаленка.

Культурний концепт становить «збережену в індивідуальній чи колективній пам'яті значущу інформацію, що має певну цінність» [1: 107]. При цьому концепти не є відзеркаленням предметів чи явищ позамовної дійсності, а скоріше їх інтерпретацією, сукупністю «метонімічно перенесених на них їхніх інгерентних, чи оказіональних ознак та властивостей» [3: 75], що залежать від соціокультурних обставин, історичної доби і зберігаються у «досвіді народу» (В. Карасик), поступово входячи у парадигму «аксіологічних домінант етносу» [1: 76].

Загальну соціокультурну та, вужче, мовну ситуацію на так званій «підросійській» території України на початку ХХ ст. Ю. Шевельов охарактеризував як несприятливу: «...цілковите усунення української мови з громадського життя і рідкісне вживання її в інтелігентських родинах... престиж української мови невеликий навіть серед переважної більшості селян...» [4]. Такий статус мови не міг не вплинути й на стан національного питання. За умов необхідності збереження національної ідентичності й самосвідомості в Україні початку ХХ ст. однією з важливих аксіологічних домінант стає націоналізм, або, вужче, «українізм». З метою утвердження й підтримки національної самоідентифікації автор «Щоденника» наголошує на історичній правомірності й доцільності етнічної номінації: «*Хоч український народ багато втратив від того, що загубив свою стародавню назву [«руські»] і що безліч його талановитих синів збагачували скарбниці сусідів, а все-таки наближається час, коли український народ таки займе рівне становище поряд з іншими культурними націями світу під своєю новою назвою українців* (виділення наше – Ю. П.)» [2: 263]. Таке національне утвердження підсилюється негативною оцінкою етнічної номінації народу, що перебрав на себе назву «руських» за допомогою використання прикметників з виразно негативною конотацією: «*Наш народ називав великоросів «москалями» або «кацапами» (слово кацап чи касап на тюркських мовах і в молдавській означає – різник, різун, живоріз), а згодом почав москалі називати «руськими»* [2: 262].

При цьому С. Чикаленко уникає ідеалізації національного питання, його оцінка цього явища будується за принципом, який А. Вежибська назвала «любов'ю до моралі» [5: 34], «абсолютизацією моральних вимірів людського життя» [5: 34]: для автора ключовою стає дидактичний складник оцінки, використання її як засобу впливу шляхом висвітлення як позитивних, так і негативних аспектів: «*Я беру білети на всі вечірки, але не ходжу ні на одну, бо всі вони уряджуються по нашому національному девізу: «Хоч погано, зате довго»* [2: 64], «...звістка ця розбудила все сонне українське громадянство» [2: 102] (про смерть Б. Грінченка в Італії), «*Українська нація – це нація анархістів-індивідуалістів: вона не здатна сама до організації, до державності...*» [2: 143] (в умовах національної нестабільності, хиткого становища українського питання «індивідуалізм» оцінюється негативно, в той час як «колективне», чи «державне» отримує позитивну оцінку).

Національним орієнтиром, символом українського руху для автора «Щоденника» стає стереотипний образ Т. Шевченка: «...культ Шевченка – це культ не особи, а культ ідей, що лежать в основі нашої національної свідомості і служать нам провідною зорею» [2: 98], «...Шевченко, як народний поет, повинен звертати увагу прохожого народу перше за все народнім убранням, шапкою і кожухом, в якім Шевченко сам любив фотографуватись і в яких уже звик бачити його народ» [2: 174] (коментар щодо проекту пам'яника Т. Шевченку); можемо також побачити зміну авторської інтерпретації образу

письменника: «...почалися **звичайні нудно-солодкі промови про Шевченка, про «неньку Україну», «безталанну сиротину» і т. п...** (Добре ще, що у нас хоч нема петербурзького звичаю кінчати Шевченківські вечери гопаком)» [2: 224] (у більш пізньому записі 1912 року бачимо спробу відходу від стереотипного, спрощеного сприйняття Шевченка лише як «народного поета» - порівняйте з попередньою цитатою із запису, датованого 1911 роком).

Варто зазначити, що, підтримуючи відродження національної самосвідомості, «народності», автор «Щоденника» далекий від ідеалізації селянства, що стереотипно сприймається як носій народних традицій, звичаїв, мови тощо. Авторська оцінка цього явища не співпадає із традиційним поглядом, продемонстрованим зразками публіцистичної та художньої літератури XIX ст., де селянин переважно характеризується як носій народної моралі, мудрості та національної свідомості. Його оцінка - негативна, поняття «селянство», «селянин», «село» не є для Є. Чикаленка аксіологічно насаженими категоріями, компонентами його ціннісної картини світу: «...я й сам тепер ухилився від зносин з селянами, бо... ніяких інтересів, окрім чисто матеріальних, у більшості із них нема; зроби ти доноса на сусіду, обікрасти його тепер не вважається гидким, неморальним вчинком, а почуття зріха вважається вже казочкою для малих дітей» [2: 52], «Громадянство наше таке вибагливе, таке вередливе і полохливе, що покладати на нього надій не можна. **Не маючи своєї школи і не знаючи літературної мови, народ вимагає, щоб книжка чи газета писалися мовою його села...**» [2: 110], «На протязі майже всієї історії він [селянин] мусів комусь коритись, бути чийсь рабом, а через те виробилась і **рабська його вдача: всім незадоволена, зрадлива, між собою сварлива, без самоповаги, без національної гордості**» [2: 115] (автор не лише дає оцінку селянству, але й намагається висвітлити ширший контекст, причини появи такого явища), «...окрім селян, ніхто, мабуть, у нас з **несвідомої публіки не читає «Кобзаря»** [2: 167], «Коли побуваєш у селі, наслухаєшся про теперішні сільські порядки, то аж страх бере. Це ж **повна деморалізація, це ж загибель!**» [2: 198].

Серед інших аксіологічних смислів, що складають ціннісну картину світу автора можна назвати концепти «українська мова», «народ» («народність»), використання якого не є синонімічним до «селянства», «художність» (щодо творів красного письменства), що протиставляється «публіцистичності», Б. Грінченко, постать якого автор розділяє на його громадську (оцінюється позитивно, є цінністю) й особистісну (оцінюється негативно, не є цінністю) ролі тощо.

Найвище ж в ієрархії індивідуально-авторських цінностей Є. Чикаленка стоїть газета «Рада», видавцем якої він був багато років. Ця аксіологічна домінанта найоб'ємніша у змістовому плані, вона об'єднує в собі майже всі інші аксіологічні смисли: і національну ідею, і самосвідомість, і народництво, і пошук національного ідеалу: «Преса повинна ширити **національну свідомість** і, очевидно, вона це робить, бо щодня більше як у двох тисячах примірників наша газета розсилається по Україні...». Образ «Ради» у ціннісній картині світу автора трансформується, набуває все більших масштабів: «...Грушевський **відстав від газети, а значить, і від мене...**» [2: 40] (індивідуальний вимір, отожднення себе з газетою як власним дітищем), «...**газета є прапор, який всім – і ворогам, і приятелям показує, що ми ще живемо, вона освідомлює українське громадянство, підбадьорює його і гуртує...**» [2: 113], «**А смерть газети – це такий удар, який нелегко буде пережи-**

ти... Хоч і поганенька газета «Рада», але все-таки вона свідчить, що ми живі як нація, що ми ще не вмерли!» (національний, колективний вимір, газета ототожнюється зі всією свідомою громадськістю, українською нацією).

Про особливе місце концепту «Ради» у ціннісній картині світу Є. Чикаленка свідчить і особлива «щільність номінації» (В. Карасик) цього об'єкта: згадка про газету є майже у кожному щоденниковому записі, що цілком відповідає авторській інтенції: «З 1907 року почав я провадити щоденник. Записував я переважно те, що торкалося газети «Рада». Описавши життя першої щоденної української газети за перший рік її існування, я постановив собі записувати... головні події з мого життя й далі» [2: 16]. Про специфічну побудову ціннісної картини світу Є. Чикаленка (із центральним поняттям «Ради») можна говорити й з огляду на спосіб оцінки інших явищ та постатей, оскільки «ціннісна картина світу в мові реконструюється у вигляді взаємопов'язаних оцінкових суджень» [1: 117]. У «Щоденнику» більшість фактів та постатей оцінюються саме відносно газети: «...смерть газети від анемії – це друге Берестечко... «радоість велія» ворогам нашим і «скорбь велика» друзям нашим» [2: 59], «...Є. К. Тимченко доводив публічно в Катеринославі, що «Рада» так погано ведеється, що читаючи її, можна «одичать»... а все через те, що в 1907 році, коли він добивався вести в «Раді» який-небудь відділ, я, знаючи його надзвичайно самолюбну вдачу, не дав йому тої посади» [2: 126] (оцінка зі значенням «погано»); «...нашу газету передплачують тільки люди, що цікавляться українським національним рухом, і все завдання в тім, щоб число таких людей збільшилось, щоб ширше розлилася ця свідомість серед усіх верств, станів, клас людності» [2: 57-58] (оцінка зі значенням «добре»), підсилена інтенційним характером висловлювання).

Таким чином, у «Щоденнику» автор вибудовує власну ціннісну картину світу, яка, з одного боку, знаходиться під впливом стереотипних колективних уявлень, що, у свою чергу, залежать від екстралінгвальних факторів, історичних умов запропонованої доби, а з іншого, - містить низку специфічних, індивідуально-авторських елементів. Основними аксіологічними домінантами ціннісної парадигми «Щоденника» стали поняття національної ідеї, націоналізму, народності, а також постать Т. Шевченка як основного орієнтира у національному русі. Стрижневим компонентом авторської ціннісної картини світу стала газета «Рада». Як аксіологічна домінанта цей об'єкт характеризується особливою щільністю номінації (згадується майже у кожному щоденниковому записі), а також виступає орієнтиром, відносно якого відбувається оцінка інших предметів, явищ та постатей у тексті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: «Перемена», 2002. – 477 с. – ISBN 5-88234-552-2.
2. Чикаленко Є. Щоденник (1907 – 1917) / Євген Чикаленко. – К.: Темпора, 2011 – 480 с. – ISBN 978-617-569-070-3.
3. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: [учебное пособие] / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта, Наука, 2010. – 224 с. – ISBN 978-5-9765-0813-2.
4. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус [Електронний ресурс] / Юрій Шевельов. – Чернівці: Руга, 1998. – Режим

доступу: [http://movahistory.org.ua/wiki/Шевельов_Ю._УКРАЇНСЬКА_МОВА_В_ПЕРШІЙ_ПОЛОВИНІ_ДВАДЦЯТОГО_СТОЛІТТЯ_\(1900-1941\).Стан_i_статус](http://movahistory.org.ua/wiki/Шевельов_Ю._УКРАЇНСЬКА_МОВА_В_ПЕРШІЙ_ПОЛОВИНІ_ДВАДЦЯТОГО_СТОЛІТТЯ_(1900-1941).Стан_i_статус).

5. *Вежбицкая А.* Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая; [пер. с англ. Отв. ред. М. А. Кронгауз]. – М.: Русские словари, 1996. – 416 с. – ISBN 5-89216-002-5.

Стаття надійшла до редакції 11.07.13

Падар Ю., аспірант,
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЦЕННОСТНАЯ КАРТИНА МИРА В «ДНЕВНИКЕ» Е. ЧИКАЛЕНКО

В статье рассмотрены основные вербализированные аксиологические доминанты, которые составляют индивидуально-авторскую ценностную картину мира «Дневника» известного культурного деятеля, издателя Е. Чикаленко.

Ключевые слова: *ценностная картина мира, аксиологические смыслы, аксиологическая доминанта, «Щоденник» Е. Чикаленко.*

Padar J., post-graduate student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

VALUE PICTURE OF THE WORLD IN “DIARY” BY E. CHIKALENKO

The article deals with the main verbal axiological keynotes that form the individual value picture of the world in “Diary” by the famous Ukrainian cultural figure and editor E. Chikalenko.

Key words: *value picture of the world, axiological keynotes.*

УДК 81'42 811.111

В. Єфименко, канд. філол. наук, докторант,
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ МІФОЛОГІЧНИХ СЮЖЕТІВ У ТВОРАХ СУЧАСНИХ АВТОРІВ

Розглянуто сучасні англомовні твори з трансформованими міфологічними сюжетами, для яких характерна нелінійна оповідь, розвінчування традиційних уявлень та експериментування з нарративними рівнями. Проаналізовано особливості фокалізації, типи нараторів, структуру наративу.

Ключові слова: *трансформований міфологічний сюжет, розповідь у розповіді, фокалізатор, наратор.*

© В. Єфименко, 2013